

En folklorist ser på studiet av køn

AV KARIN LÜTZEN

Jeg blev magister i 1985 fra Institut for Folkemindevidenskab ved Københavns Universitet efter 10 år temmelig ensomme studier — efterhånden var vi kun en 2—3 magisterstuderende tilbage. Der er kun dette ene folkloristiske institut i hele Danmark, hvilket betyder, at det faglige miljø var meget lille men samtidig meget hjertligt. Alle var optaget af deres eget helt specielle område, og jeg var faktisk den eneste, der beskæftigede mig med køn og seksualitet. Dette medførte, at jeg måtte søge inspiration og kolleger indenfor andre fag, ryste dette sammen til en cocktail, jeg med overbevisning kunne kalde "folkloristisk" og så håbe på, at det ville give mig en faglig identitet.

Folkloristikkens emneområder fandt — og finder jeg stadig — arkaiske. Jeg har svært ved at fatte brændende interesse for eventyr og gåder og overtro. Istedet interesserer historiefagets — og især socialhistoriens — emneområder mig — dette med at studere institutioneres forandringer — fx lægevidenskaben eller familien eller subkulturer. Det, jeg leder efter; de spørgsmål jeg stiller til kilderne, og de kildetyper jeg anvender er anderledes end de, som en historiker ville anvende. Dette har naturligvis medført, at jeg er endt i et ingenmandsland, hvor historikerne anser mig for ikke at være en rigtig

historiker, og de få folklorister der findes, synes, at det er mægtig spændende, hvad jeg laver, men folkloristik er det nu ikke.

I årenes løb har jeg hentet inspiration hos flere faggrupper end blot historikerne. Antropologi og etnologi har jeg lært meget af, og jeg føler mig meget beslægtet med etnologerne og især med det arbejde, som Orvar Löfgren og Jonas Frykman har skabt. Måske er jeg ved at videreuddanne mig til at blive svensk etnolog!

Gennem mit personlige engagement i Lesbisk Bevægelse fik jeg interesse for at studere homoseksualitet som et kulturhistorisk fænomen. Det var der andre kønsforskere der var begyndt på i slutningen af 70'erne — jeg lændede mig op ad disse teoribyggere, og som dem anskuede jeg både homoseksualitet og heteroseksualitet som historiske konstruktioner.¹

Forskellige fag har gennem tiden haft patent på at studere sex mellem mænd. Det har hørt hjemme i den græske filosofi, senere i retsvidenskaben og blev endelig i slutningen af sidste århundrede placeret hos lægerne. Fra at have været anskuet som en handling blev det nu opfattet som en kategori, en tilstand, en universalitet — kaldet homoseksualitet — og kom nu også til at omfatte kvinder.

Som et lægevidenskabeligt speciale gik

det på omgang først hos retsmedicinere, så hos endokrinologer, psykiatere, sexologer — og nu synes det, som om genetikere er ved at få eneret på det. Alle disse faggrupper har haft et bud på, hvad dette problem gik ud på, hvad der havde forårsaget det, og hvorledes det kunne helbredes, lindres eller ausradieres. Disse udsagn har været meget interessante at studere som historisk og kulturelt bestemte diskurser.

Netop fordi de kan ses som sådanne konstruktioner, ophæves deres sandhed, og det bliver muligt at fremsætte andre bud — fx. folkloristiske. For det er jo ikke sådan, at genetikken kan tilbyde en *sandere* forklaring, end folkloristikken kan. Begge faggrupper kan give svar, der er bestemt af deres fags metoder, og genetikken har endog den svaghed, at den undgår at definere, hvad den forstår ved homoseksualitet og derfor ofte ender med at give absurde svar.

I mit konferensspeciale og senere i min bog "Hvad hjertet begærer" fra 1986 har jeg anskuet homoseksualitet som en historisk konstruktion og beskæftiget mig med kvindekærlighedens forandring gennem de sidste 150 år. Her lagde jeg mig såmænd blot op ad en ny retning, som var udbredt især i U.S.A. og var på den måde ikke særligt original. Men fordi der ikke var andre forskere i Skandinavien, der gjorde det samme, oplevede jeg det ærefulde at blive betragtet som Skandinaviens humanistiske ekspert på kvindelig homoseksualitet. Da tiden samtidig var med mig, og visse magthavere fandt, at homoseksualitet vel også kunne studeres af humanister, blev jeg af det danske justitsministerium i 1988 ansat til at udføre en interviewundersøgelse med 25 kvinder for at belyse homoseksuelles situation i samfundet. En mandlig kultursociolog blev ansat til at udføre en lignende undersøgelse blandt mænd. Min undersøgelse blev udgivet samme år under titlen "At prøve lykken".

Homoseksualitet ur folkloristisk synsvinkel

I det følgende vil jeg gennemgå, hvorledes jeg fremstillede og analyserede homoseksualitet blandt kvinder ud fra en hjemmelavet folkloristisk synsvinkel og dermed lagde vægten på noget andet end sædvanligt. Mit teoretiske udgangspunkt var, at homoseksualitet er en konstruktion og heraf følger, at homoseksualitet ikke anskues som noget, man "er" hele livet, men derimod som noget man "gør" hele livet eller i dele af livet. Det er ikke noget, man måske i en sen alder "opdager", at man "latent" har "været" altid, nej, det er noget, man så begynder at arrangere sit liv omkring.

Derfor interviewede jeg kvinder der befandt sig forskellige steder på Kinsey-skalaen, ligeså kvinder der hele livet havde levet et homoseksuelt liv til kvinder der blot sommetider gjorde det. Der var kvinder der i de unge år havde levet et homoseksuelt liv og siden havde ændret det til et heteroseksuelt, og kvinder der omvendt havde levet et gennemheteroseksuelt liv, indtil de ændrede det til et homoseksuelt. Ved at sidestille alle disse forskellige måder at leve homoseksuelt på, var det min hensigt at illustrere Kinsey-skalaen med kvinder af kød og blod og samtidig at punktere forestillingen om, at enten er man eller også er man ikke, og hvis man vil begge dele, er man dum og biseksuel.

Hvorfor bliver nogle "homoseksuelle", når andre ikke bliver det? har været det evigt tilbagevendende spørgsmål. Svaret er altid blevet søgt i det enkelte menneskes psykologiske og/eller biologiske bagage og har spændt vidt: fra degeneration over hormonforstyrrelser til skæbnesvangre oplevelser i den allertidligste barndom til fjerne forældre og manglende søskende. Ligegyldigt hvad svaret har været, har det altid haft et negativt udgangspunkt. Uden diskussion er det ble-

vet taget for givet, at det var en sørgelig hændelse, når et menneske "viste sig at være" homoseksuel, derfor måtte det naturligvis også have en sørgelig forklaring.

Det har en del homoseksuelle i de sidste 20 år lavet sjov med, og de fleste sexologer afholder sig nu også fra at finde på flere opfindsomme forklaringer. Mange homoseksuelle selv er godt tilfredse med at kunne sige, at homoseksuel "er" de altså bare, og det har de "altid været". Sådan et svar kan blot ikke tilfredsstille en nysgerrig forsker, men jeg havde hidtil altid syntes, at det mest interessante var at undersøge, hvorfor det var nødvendigt at udvikle en årsagsforklaring. Heraf fulgte spørgsmålet om, hvorfor det var nødvendigt at operere med et normalitetsbegreb og med en deraf følgende unormalitet. Men livet lærte mig, at årsagsforklaringen stadig havde en stærk fascinationskraft på mange mennesker, og som "ekspert" blev jeg ofte mødt med spørgsmålet: *hvorfor* nogle mennesker bliver homoseksuelle.

"The magic moment"

Min holdning var naturligvis den, at homoseksualitet ikke skulle anskues som noget i sig selv negativt og derfor heller ikke skulle forklares ud fra en negativ årsagsforklaring. Det var således ikke, fordi dit og dut og dat *manglede*, at en kvinde "blev" homoseksuel, men fordi noget ekstraordinært var tilstede. Dette ekstraordinære valgte jeg at kalde The magic moment og mente hermed en betydningsfuld oplevelse der fik en kvinde til at arrangere sit liv omkring dette, at hun følte sig tiltrukket af en anden kvinde.

Disse betydningsfulde oplevelser anskuede jeg netop ikke som psykologiske fænomener, sådan som de hidtil er blevet det, men som kulturelle, og jeg søgte på baggrund af livshistorierne at skitsere forskellige

veje ad hvilke en kvinde kunne gå for at "blive" lesbisk.

Jeg kunne forestille mig, at i det øjeblik et indtryk blev betydningsfuldt, fordi en vidunderkvinde passerede vuggen, eller en nabopige forstod at kysse lidenskabeligt, kunne det blive til en ledetråd i en kvindes liv — uden at hun var sig det bevidst. Langsomt ville hun måske forholde sig mere selektivt til de indtryk, hun ville lade sig påvirke af — på samme måde som vi åbner os for bestemte indtryk, der har med andre dele af livet at gøre: politik, religion, musik, madvaner etc.

Men en kvinde der er på vej til at "blive lesbisk" vil åbne sig specielt for de indtryk, der har med kvinder at gøre. Hun vil være mere flittig i lærerindens timer end i lærerens, hun vil melde sig ind i et pigespejderkorps istedet for at gå til dans med drengene, hun vil søge pigers og ikke drenges selskab, og hun vil se på kvinder på gaden og ikke på mænd. Hvis hun fortsat får glæde og gys ud af disse oplevelser, vil det efterhånden være dem, hun bevidst søger at forfølge.

The magic moment — det øjeblik der sætter sine spor i en kvindes liv — kan indfinde sig hele livet, så den hellige grav skulle ingenlunde være velforvaret, blot fordi hun er voksen. En kvinde kan opleve en kæde af betydningsfulde oplevelser, uden at hun af den grund begynder at tænke på sig selv som lesbisk. Men jo mere hun gør sig rede, jo nærmere kommer øjeblikket.

Nu skal det jo ikke opfattes sådan, at kvinder der "bliver" lesbiske er udsat for særligt interessante påvirkninger, men de møder disse påvirkninger på et tidspunkt i deres liv, hvor de er særligt modtagelige. Måske keder de sig, måske har de lyst til at prøve noget nyt, måske havde de alligevel besluttet at lægge deres liv om, eller måske havde den historiske forandring medført, at et lesbisk liv blev mere tilladeligt, sandsynligt eller attraktivt.

Bodil Ipsen och en okänd skådespelerska i pjäsen "Dansen på Koldinghus". Kgl. Teaters bibliotek, Köpenhamn.

Det skal heller ikke opfattes således, at de i virkeligheden var "latente" lesbiske, der blot skulle have en ydre årsag til at kende deres sande indre homoseksualitet. Det er kvinder som alle andre der går ud og oplever livet, og hvis de nu havde set en smuk naturfilm, havde de måske besluttet sig for at blive opdagelsesrejsende. Hvis de havde været i operaen for første gang, havde de måske besluttet sig for at tage timer i sang, og hvis de havde "mødt Jesus", var de måske blevet kristne — men nu var det altså ikke lige det, de havde åbnet sindet for.

Ifølge denne opfattelse kan det siges, at kvinder bliver lesbiske, fordi de får en betydningsfuld oplevelse, der gør det meningsfuldt at leve lesbisk, og da de samtidig

lever i en tid og en kultur der har udviklet kategorien "homoseksualitet", ligger det lige for at tage den til sig.

Tesen om The magic moment var dog ikke tænkt som årsagsforklaring nr 117 i rækken af alle mulige andre, men derimod som en årsagsforklaring på et helt andet niveau.

Heteroseksualitet som kulturelt arrangement

En anden kategori, jeg er begyndt at interessere mig for er Heteroseksualitet. Men hvor Homoseksualitet egentlig kildemæssigt var nemt at studere, fordi det var afgrænset som noget unormalt, er Heteroseksualitet bety-

deligt sværere at få tag på. Den heteroseksualitet, jeg beskæftiger mig med, er ikke primært den lægevidenskabelige kategori, der blev opfundet som modvægt til Homoseksualitet. Det er snarere Heteroseksualitet men som et kulturelt arrangement, således som det kommer til udtryk i den moderne familieform.

Denne familieform er i de engelsksprogede lande blevet kaldt *The companionate marriage*, det vil sige kammeratægteskabet — hvilket ikke skal forveksles med det papirløse ægteskab blandt de unge radikale, som blev praktiseret i 20'erne. Med kammeratægteskabet mener jeg den familieform, vi kender i dag, og som bygger på ligeværd mellem ægtefæller, hvor begge parter bør interessere sig for børnenes ve og vel, og hvor de begge lever op til hver sin kønsrolle — han som familieforsørger, hun som hjemmegående husmoder.

Ved begyndelsen af dette århundrede blev denne familieform et ideal både blandt borgerskabet og blandt socialdemokrater. Det aspekt, jeg har valgt at interessere mig for, er at vise, hvorledes først filantroper og siden de sociale ingeniører var med til at indføre familieformen, og ved at analysere deres skrifter, kan jeg fremlægge deres diskurs om familie, normalitet, køn og seksualitet.²

Afslutningsvis vil jeg sige, at det, jeg tror, folkløstikken kan bibringe køns- og seksualitetsforskningen er at anskue det hele som kulturelle konstruktioner. Fænomener der antages at være biologiske eller psykologiske bliver ofte fastholdt som sådan, og kun deres skiftende *udtryk* anskues som kulturelt og historisk bestemt. Et eksempel er *seksualdriften*, der de sidste knap 100 år er blevet anset for at være en instinktiv, medfødt universel kraft, som vi har tilfælles med Romeo og Julie og Neandertalermændene. Sociobiologer vil endog forklare driften som et resultat af genernes vilje og trang til formering.

Helt indtil for få år siden delte kulturforskere denne opfattelse og studerede de historiske forandringer som forandringer i graden af undertrykkelsen af denne drift. Men selv denne drift mener jeg kan anskues som et kulturelt fænomen, og det interessante mener jeg ikke så meget er at finde ud af, *hvordan* denne drift er blevet opfattet gennem tiden. Istedet bør man se på, *hvilke omstændigheder*, der gjorde det påkrævet at anskue seksuelle arrangementer som udtryk for en drift — hvad enten disse arrangementer blev udformet i Homoseksualitet eller i Kammeratægteskabet.

Lige for tiden præges køns- og seksualitetsforskningen af forskellige modstridende synsvinkler. Mens genetikere søger at sætte alt mellem himmel og jord på en genetisk formel, vil kulturforskere opløse alle faste forestillinger. Som en bekræftelse af denne opløsning kan man for tiden se to film i biograferne, der begge fremstiller seksualitet og køn som kulturelle konstruktioner. I den kinesiske film "Under den røde lygte" vises seksualitet som et indviklet ritual, hvor sanseligheden igangsættes af røde lygter og lyden af de klokker der bruges til fodmassage. Og i den engelske film "The crying game" vises både kønnet og den seksuelle præference som foranderlige konstruktioner.

Gå ind og se dem og få idéer til, hvordan kulturfagene kan anskue køn- og seksualitet. Som folkløriste og etnologer kan vi sagtens blande os i debatten og med autoritet pege på andre synsvinkler.

Noter

¹ John Gagnon & William Simon, *Sexual Conduct. The Social Sources of Human Sexuality*, Chicago 1973. Carroll Smith-Rosenberg, "The female world of love and ritual: Relations between women in 19th century America". *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol 1, nr. 1, 1975. Michel Foucault,

Histoire de la sexualité. La volonté de savoir, Paris 1976. Jeffrey Weeks, *Sex, Politics and Society. The Regulation of Sexuality Since 1800*, London 1981. Martha Vicinus, *Independent Women. Work and Community for Single Women, 1850—1920*, Chicago 1985.

- ² I løbet af de sidste år er filantropi, moral reform og velfærdsstaten blevet beskrevet udførligt af især amerikanske kvindeforskere. Blandt mine inspirationskilder kan jeg nævne flere artikler af Carroll Smith-Rosenberg, samlet i hendes bog *Disorderly Conduct. Visions of Gender in Victorian America*, New York 1985. Linda Gordon, *Heroes of their own Lives. The Politics and History of Family Violence*, New York 1988. Peggy Pascoe, *Relations of Rescue. The Search for Female Moral Authority in the American West, 1874—1939*, New York 1990. Lori Ginzberg, *Women and the Work of Benevolence. Morality, Politics, and Class in the 19th-century United States*, Yale 1990. Mary Ryan, *Women in Public. Between Banners and Ballots, 1825—1880*, Baltimore 1990. Judith Walkowitz, *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in Late-victorian London*, Chicago 1992. Af skandinavisk

forskning på dette område vil jeg fremhæve: Yvonne Hirdman, *Att lägga livet till rätta — studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm 1990.

Summary

A Folklorist Considers the Study of Gender

Sexuality is considered to be a social construction, ie. a phenomenon instilled with meaning by the particular culture within whose context it manifests itself. In other words, sexuality is not an immutable essence within the individual, but rather something existing in society. The present article presents an alternative interpretation of why certain women arrange their lives around a lesbian identity. As a rule, such divergent ways of life are considered as having an individual explanation; however, the ethnological researcher can provide a more analytical explanation of such cultural phenomena.

Övers. Stephen Fruitman